

Renata Leszczyńska

Konserwacja malowideł ściennych w Sali Radnych w Ratuszu w Świdnicy

Ochrona Zabytków 21/4 (83), 24-28

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RENATA LESZCZYŃSKA

KONSERWACJA MALOWIDEŁ ŚCIENNYCH W SALI RADNYCH W RATUSZU W ŚWIDNICY

W wyniku prac konserwatorskich przeprowadzonych w 1960 r. w Sali Radnych w Ratuszu w Świdnicy przez art. kons. mgr Renatę Dubiel, która odkryła i częściowo odsłoniła wczesnorennesansowe malowidła na ścianie zachodniej i wschodniej oraz dalszych prac konserwatorskich w 1966 r.¹, odsłonięto spod kilku warstw narzutów i pobiał² całość częściowo zachowanej pierwotnej wczesnorennesansowej dekoracji sali.

Ratusz w Świdnicy istniejący już w I poł. XIV w. jako budynek murowany dwukrotnie padał pastwą pożarów — w latach 1528 i 1716, a w XIX w. został dość znacznie przebudowany. Najstarszą częścią ratusza jest skrzydło w północno-zachodnim narożniku, mieszczące na piętrze Salę Radnych o wymiarach 855 × × 925 cm nakrytą sklepieniem krzyżowo-żebrowym, dwuprzęsłowym, z dwoma płaskimi zwornikami. Posiada trzy otwory przejściowe: w ścianie zachodniej, południowej i wschodniej oraz dwa prostokątne okna w ścianie północnej.

W czasie odbudowy ratusza po pożarze w początkach XVIII w. do Sali Radnych przenie-

siono kaplicę ratuszową. Do ściany północnej dobudowano wykusz, który stanowił prezbiterium kaplicy. Prawdopodobnie w tym czasie wykuto dwa duże okna w ścianie północnej.

Ogólna powierzchnia zachowanej polichromii na ścianach i sklepieniu wynosi 39 m², na żebrach 40 m². Dekoracja malarska ścian wykonana techniką „al secco”³ zachowała się częściowo na ścianie zachodniej, wschodniej i w nikłym procencie na ścianie północnej, natomiast na ścianie południowej żadnych śladów zabytkowej polichromii nie stwierdzono⁴. Dekoracja ta była podzielona na 3 strefy w układzie poziomym: 1) na ścianie tarczowej przeszła pomiędzy żebrami zawierała scenę figuralną ograniczoną zieloną bordiurą; 2) jasny pas neutralny; 3) silnie pofałdowana kotara w kolorach żółty, ugier, brąz.

Na ścianie zachodniej występują malowidła przedstawiające: scenę Sądu Ostatecznego (w przęśle północnym) i scenę zidentyfikowaną w trakcie tych prac konserwatorskich jako przedstawiającą scenę sądu nad Jawnogrzecznicą w świątyni (w przęśle południowym).

¹ Prace wykonał zespół w składzie: art. kons. mgr T. Knaus, art. kons. mgr M. Sigmund, art. kons. mgr R. Leszczyńska, w czasie od października do grudnia 1966 r.

² Stratygrafia ścian przedstawia się następująco: dwie klejówki, narzut wapienno-piaskowy o grubości ok. 0,5 cm, malowidło ornamentalne na zielonym tle — XIX w., narzut wapienno-piaskowy o grubości ok. 1—2 cm, pobiała wapienia, malowidło pierwotne, wczesnorennesansowe, narzut wapienno-piaskowy grubości ok. 1 cm, watek ceglano-wapienny. Stratygrafia sklepienia przedstawia się podobnie. Stratygrafia żeber: dwie klejówki, narzut wapienno-piaskowy o grubości kilku

milimetrów, mal. ornamentalne (w kolorze zbliżonym do pierwotnego), pobiała wapienna, mal. pierwotne, watek kamienny.

³ Górna część malowideł na ścianach wykonana jest na pobiale, dolna część na zaprawie. Malowidło na sklepieniu na pobiale.

⁴ Prawdopodobnie ściana ta pierwotnie również była dekorowana, ale na skutek pożarów polichromia uległa zniszczeniu. Wykonane w 1966 r. sondy i odkrywki stwierdziły występowanie tylko wierzchnich niezabytkowych warstw leżących bezpośrednio na osmalonym wątku ceglany.

1. Swidnica, ratusz, scena Sądu Ostatecznego, malowidło ściennie — stan po konserwacji

1. Swidnica, Hôtel de Ville, le Jugement Dernier, peinture murale. Etat après la conservation

2. Swidnica, ratusz, scena sądu nad jawnogrzesznicą (?), malowidło ściennie — stan po konserwacji

2. Swidnica, Hôtel de Ville, La femme adultère, peinture murale. Etat après la conservation

Polichromia Sąd Ostateczny (il. 1) zachowała się w około 60% i jest to najlepiej zachowany fragment malowidła w tej sali. Centralną postacią jest siedzący na tęczycy Chrystus w aureoli, w czerwonej mocno sfałdowanej szacie, ze wzniesionymi ku górze rękoma. Z dwóch stron jego głowy widoczne są promie-

niście: z prawej miecz, z lewej gałązka. Nad Chrystusem w górze unoszą się postacie czterech aniołów w jasnych szatach, grające na trąbach. Z lewej strony niżej Chrystusa klęczy Matka Boska w aureoli i niebieskiej szacie ze złożonymi rękoma. Jeszcze niżej małe postacie — z lewej strony pochód zbawionych, prowa-

3. Swidnica, ratusz, scena ukrzyżowania, malowidło ściennie — stan po konserwacji

3. Swidnica, Hôtel de Ville, La Crucifixion, peinture murale. Etat après la conservation

(Wszystkie zdjęcia wykonał J. Milka)

dzonych przez anioły ku bramie niebieskiej, po środku nagie figurki zmarłych, powstające z grobów. Po prawej stronie malowidła znajduje się duży ubytek, biegnący przez całą wysokość ściany, tak, że najprawdopodobniej pierwotnie namalowana obok Chrystusa postać św. Jana jak też postacie potępieńców — uległy całkowitemu zniszczeniu.

Jawnogrzesznica w świątyni (il. 2) — malowidło to zachowało się słabo, ze względu na duże ubytki narzutu i malatury tak, że treść i kompozycja malarska była trudna do odczytania. Scena ta rozgrywa się we wnętrzu świątyni o sklepieniu z bogato rozczłonkowanymi żebrami i arkadowych ścianach. Pośrodku świątyni ołtarz z tablicami mojżeszowymi i z dwoma świecznikami po bokach. Centralna postać — to niewiasta w czerwonej szacie i białym czepcu, stojąca na tle grupy osób. Z prawej strony klęczący i pochylony ku posadzce Chrystus w aureoli i w szarej szacie. Jest tu przedstawiony prawdopodobnie epizod z Ewangelii św. Jana⁵. Jezus powołany przez faryzeusza jako arbiter kreśli na posadzce słowa: *kto z was jest bez grzechu, niech pierwszy rzuci na nią kamieniem*.

Na ścianie wschodniej w przęśle północnym, zachowała się scena przedstawiająca Ukrzyżo-

wanie Chrystusa, w przęśle południowym malowidło zachowało się w bardzo małym stopniu.

Ukrzyżowanie (il. 3) — polichromia ta zachowała się w około 40%. Centrum tej sceny zajmuje Chrystus na krzyżu. Obok po prawej stronie na tle pejzażu św. Jan w aureoli, w czerwonej szacie, trzymający w rękach książkę. Nad Chrystusem — bogato rozczłonkowane maswerki. Po lewej prawdopodobnie przedstawiona była Matka Boska — niestety ze względu na występujący tutaj duży ubytek pierwotnego narzutu, fragment ten uległ całkowitemu zniszczeniu.

W przęśle południowym zachował się fragment malowidła na szarym tle z zielonym obramieniem, a poniżej, obok wsporników fragment kotary⁶.

Na ścianie północnej znaleziono tylko bardzo nieliczne ślady pierwotnej polichromii, w postaci ornamentów kwiatowych w górnych partiach ściany. U dołu, z prawej strony, w narożu ściany odsłonięto niewielki fragment kotary.

Dekoracja malarska sklepienia występuje wokół zworników. Są to malowidła ornamentalne o motywach kwiatowych (kolory: cynober, błękit, żółty), z konturem obwiedzionym czar-

⁵ Ewangelia św. Jana, rozdz. 8, ust. 1—11 L. Réau, *Iconographie de L'art Chrétien*, Paris 1957, t. II, s. 324—5.

⁶ Na podstawie zachowanych fragmentów polichromii można przypuszczać, że ściana ta prawdopodobnie nie była przeznaczona pierwotnie do przedstawienia sceny figuralnej.

na kreską. Ornamenty w prześle północnym i południowym różnią się między sobą. Kamienne zebra pokrywa jednolita polichromia w kolorze szarozielonym, wklęski w kolorze czerwonym. Polichromia płaskich zworników zachowała się tylko na jednym (w prześle północnym), w postaci geometrycznego, stylizowanego kwiatu w kolorze cynobrowo-karminowym.

Wiek malowideł w Sali Radnych określany jest na pierwszą połowę wieku XVI⁷. Są one na polę jeszcze gotyckie choć posiadają już pewne cechy renesansu. Gotyckie przejawia się między innymi w okonturowaniu postaci, w charakterystycznym sfałdowaniu szat i draperii. Późnogotyckie są motywy ornamentalne i architektoniczne (np. maswerki w zwieńczeniu malowidła „Ukrzyżowanie”). Perspektywa posadzki we wnętrzu świątyni daleka jest jeszcze od poprawnego geometrycznego wykresu. Szaty i skrzydła aniołów oraz hieratycznie przedstawiona postać Chrystusa na majestacie — tkwią jeszcze głęboko w średniowiecznej tradycji. Mieszkański ubiór jawnogrzesznicy wydaje się pokrewny kostiumom niewiast z ołtarza mariańskiego Wita Stwosza. W malowidłach tych również dają się zauważyć już cechy renesansu. Zławsza w scenie „Ukrzyżowanie” widoczne są już symptomy nowego spojrzenia malarskiego na postać ludzką i pejzaż. Wspaniała jest głowa umęczonego Chrystusa, a z zachowanych partii ciała można się domyślić, iż akt wiszącego na krzyżu Zbawiciela był anatomicznie poprawny i potraktowany bardzo malarsko. Koloryt malowideł utrzymany w żywej lecz zwarłej gamie co stanowi o wysokiej wartości artystycznej tych malowideł. Nie przesądzając kwestii autorstwa czy szkoły z jakiej wyszły te malowidła, stwierdzić można, iż są one jednym z pierwszych przykładów figuralnej polichromii, występującej w ratuszu miejskim. Należy żałować, że dochowały się z tak wielkimi ubytkami.

Stan malowideł na ścianach i sklepieniu⁸ po odsłonięciu spod zakrywających je warstw narzutów i pobiał przedstawiał duży stopień zniszczenia. Cała powierzchnia malowideł i pierwotnego narzutu pokryta była bardzo gęstą siatką drobnych nasieków. Duże ubytki (30—60%) i rozwarstwienia narzutu od wątku i rozwarstwienia w samej zaprawie oraz liczne spękania, rysy, ubytki i przetarcia farby. Wystąpiły również pionowe pęknięcia, bardzo głębokie, idące w

głęb muru. Szczególnie duże pęknięcia przebiegały przez całą wysokość ściany zachodniej (w scenie Sądu Ostatecznego w środku dużego ubytku narzutu), na ścianie wschodniej (w scenie Ukrzyżowania), oraz na sklepieniu w wysklepce, przylegającej do ściany północnej. Na zębrach liczne ubytki kamienia i ubytki farby, zwłaszcza czerwonej, słabo związanej z podłożem.

Właściwe prace konserwatorskie nad polichromią Sali Radnych w Świdnicy⁹ rozpoczęły się w lutym 1967 r. i trwały do końca tego roku. Prowadził je zespół w składzie: art. kons. mgr Maria Jurecka, art. kons. mgr Renata Leszczyńska, art. kons. mgr Marta Sigmund, art. kons. mgr Gizela Zborowska. Przed przystąpieniem do konserwacji wykonano badania chemiczne¹⁰. Wykonano analizę 5 próbek narzutu XVI-wiecznego pobranych z 5 miejsc co pozwoliło ustalić następujący skład narzutu: piasek (50,1—67,3%), węglan wapnia (15,2—35,9%), części rozpuszczalne w kwasie z wyłączeniem węglanu wapnia (4,5—21,3%). Badania pobranych próbek warstwy malarskiej pozwoliły ustalić, że użyto następujących pigmentów: czerwień — minia + tlenki żelaza, zieleń — malachit (zasadowy węglan miedzi), błękit — smalta, żółć — glejta (tlenek ołowiu), brąz — tlenki żelaza, fiolet — ultramaryna, czern — organiczna. Jako spoiwa użyto węglanu wapnia, skrobi ani substancji białkowych nie stwierdzono.

Następnie przystąpiono do czynności konserwatorskich. Oczyszczono powierzchnię polichromii i zabytkowej zaprawy na ścianach, sklepieniu i zębrach z resztek pobiał i zabrudzeń za pomocą skalpela i gumy chlebowej. Zlikwidowano wszystkie rozwarstwienia między zaprawą a wątkiem i rozwarstwienia w zaprawie zastrzykami z dyspersji wodnej poliocetanu winylu. Zabezpieczono obrzeża zabytkowej zaprawy opaskami o szerokości ok. 5 cm, z zaprawy wapienno-piaskowej z dyspersją wodną poliocetanu winylu. Tej samej zaprawy (w stosunku 1 : 3) użyto do zakitowania nasieków mniejszych ubytków oraz spękań zabytkowej zaprawy na ścianach oraz na sklepieniu — w tym ostatnim wypadku wcierano rzadką zaprawę. Po wykonaniu prac zabezpieczających, polegających na likwidacji dużych pęknięć muru, przez wypełnienie ich żywicą epoksydową¹¹ założono zaprawę wapienno-piaskową (stosunek 1 : 3) w miejscach dużych ubytków na ścianach i skle-

⁷ Danuta Hanulanka w swojej monografii o Świdnicy (na podstawie odkrytych przez R. Dubiel małych fragmentów polichromii) — pisze odnośnie wieku tejsze polichromii „...datowana analogicznie jak portal zamkowy: „1537”, D. Hanulanka, Świdnica, Ossolineum 1961, s. 150. Według wstępnej oceny prof. dr J. Dutkiewicza który zapoznał się z malowidłami w trakcie prac konserwatorskich, pochodzenie tej polichromii należy przesunąć na pierwsze dwudziestolecie XVI w.

⁸ Przed przystąpieniem do konserwacji w lutym 1967 r.

⁹ Program prac konserwatorskich był uzgadniany z przedstawicielami Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego we Wrocławiu mgr J. Skibińską i mgr St. Filipiakiem oraz z Komisją artystyczną Zakł. Art. ARA, przy ZPAP w Krakowie.

¹⁰ Badania chemiczne wykonano w Zakładzie Chemii UJ w Krakowie.

¹¹ Prace te wykonał mgr inż. A. Skorupa.

pieniu. Miejsca te oraz całą powierzchnię ściany południowej założono pobiałą wapienną w kolorze jasnoszarym. Zrekonstruowano ubytki żeber sklepiennych i wsporników¹². Następnie przystąpiono do punktowania i rekonstruowania ubytków polichromii na ścianach oraz sklepieniu. Punktowano kreską pionową, małą, wąską. Stosowano pigmenty w proszku (Talens), jako spoiwa użyto dyspersji wodnej polioctanu winylu. Ubytki polichromii na żebrach zapunktowano nieco szerszą kreską biegnącą wzdłuż żeber. Ścianę południową, sklepienie oraz duże łaty na ścianach scalono-kolorystycznie przez to-

powanie w kolorze ugrowszarym używając pigmentów w proszku i spoiwa wapiennego. Następnie całość polichromii utrwalono 5% dyspersją wodną polioctanu winylu.

Dokumentację fotograficzną i rysunkową wykonywano przed przystąpieniem do konserwacji, następnie po oczyszczeniu wszystkich mało-wideł i zaprawy, po wykonaniu prac zabezpieczających i założeniu nowej pobiałej i wreszcie po zakończeniu prac konserwatorskich¹³.

Renata Leszczyńska

¹² Rekonstrukcję ubytków kamiennych żeber i wsporników wykonał art. rzeźbiarz G. Koch.

¹³ Przed przystąpieniem do konserwacji wykonano „kalkę zniszczeń” (ściana zach., wschod., półn., sklepienie z żebrami) skala 1:10, z naniesieniem granic

polichromii i zabytkowej zaprawy, ich ubytków, rozwarstwień, zaznaczono miejsca pobrania próbek do analiz chemicznych. Po oczyszczeniu wykonano kolorystyczną inwentaryzację rysunkową w skali 1:10. Po zakończeniu konserwacji wykonano rysunek dokumentacyjny z naniesieniem dokonanych zabiegów.

CONSERVATION DES PEINTURES MURALES DANS LA SALLE DU CONSEIL MUNICIPAL DE L'HÔTEL DE VILLE À ŚWIDNICA

Dans la salle des conseillers de l'Hôtel de Ville à Świdnica, l'on a découvert en 1960 des peintures murales de la Haute Renaissance, datant de la première moitié du XVI-e siècle. Elles représentent: le Jugement Dernier, La femme adultère, la Crucification ainsi que des motifs d'ornementation florale. Les traitements de conservation furent effectués en 1966—67. L'endommagement des peintures étant fort avancé, les lacunes à remplir furent considérables dans la scène de la Crucification — environ 50% de la surface peinte, la perte d'adhérence des couches susjacentes du surpeint et du mortier — de 30 à 60% de la surface totale des murs, de nombreuses craquelures, fêlures et au-

tres endommagements de la surface et des couleurs. Les analyses chimiques ont révélé que les peintures furent exécutées par la technique „al secco”. Au cours du traitement de conservation l'on a employé comme remplisseur des fêlures la résine époxyde. Les lacunes furent enduites de mortier de chaux sableux avec l'émulsion aqueuse du polyacétate de vinyle. Après avoir rempli les lacunes du mortier on l'a recouvert d'une couche d'enduit sec. Les peintures elle-mêmes n'ont pas été repeintes, seules les petites lacunes ont été pointillées par traits verticaux. La peinture polychrome fut enduite d'une émulsion aqueuse à 5% du polyacétate de vinyle comme couche de protection.

MARTA SIGMUND

BADANIA DENDROLOGICZNE DREWNA UŻYWANEGO W RZEŹBACH ŚREDNIOWIECZNYCH NA TERENIE MAŁOPOLSKI*

Dotychczasowe badania gatunków drewna rzeźb średniowiecznych podejmowane w różnych krajach europejskich pozwoliły na wykrycie pewnych prawideł, które stały się ważną pomocą w określaniu wątpliwej proveniencji zabytków. Szczytowy rozkwit rzeźby drewnianej datuje się

od początku XIV wieku. W Europie istniał wówczas szereg lokalnych szkół artystycznych, z których każda posługiwała się innym surowcem drzewnym, charakterystycznym dla swego regionu. Tak więc dąb — stał się ulubionym i wyłącznym materiałem szkół północnych.

* Streszczenie pracy dyplomowej wykonanej na Studium Konserwacji Dzieł Sztuki ASP, w czerwcu 1965 r. pod kierunkiem prof. dr Józefa E. Dutkiewicza, w

oparciu o badania dendrologiczne przeprowadzone w Pracowni Preparatyki ASP pod kierunkiem mgr M. Niedzielskiej.